Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Από τους μαθητές:
Ασημίνα Μιχαλοπούλου
Ευαγγελία Λώλου
Άγγελος Λίχας
Γιώργος Μαρουλάκης

Επόπτης καθηγητής: Πολιτσόπουλος Θανάσης
Σχολικό έτος: 2012-2013

Α Τετράμηνο Β’3

9ο Λύκειο Περιστερίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή – Μεθοδολογία 3

Αρχαία Ελληνική Μουσική 4

Βυζαντινή Μουσική 7

Μεσαιωνική Μουσική 8

Αναγεννησιακή Μουσική 10

Μπαρόκ Μουσική 12

Κλασσική Μουσική 13

Ρομαντική Μουσική 15

Σύγχρονη Κλασσική Μουσική 16

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διαλέγοντας το θέμα <<Εξέλιξης της μουσικής>> ανά τους αιώνες είχαμε σκοπό να ανακαλύψουμε ποιες αλλαγές μεσολάβησαν για την διαμόρφωση της μουσικής όπως την γνωρίζουμε σήμερα.

Ύστερα από εκτεταμένη έρευνα με την βοήθεια του διαδικτύου οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα ότι η μουσική χωρίζεται στις εξής μεγάλες κατηγορίες ανάλογα με τα ιστορικά γεγονότα: την αρχαία ελληνική μουσική, βυζαντινή μουσική, την μεσαιωνική μουσική, την αναγεννησιακή μουσική, την μπαρόκ μουσική, την κλασσική μουσική, την ρομαντική μουσική και την σύγχρονη κλασσική μουσική.

Στις παρακάτω σελίδες θα ενημερωθείτε για τις κατηγορίες που αναφέρθηκαν παραπάνω και τα μουσικά όργανα που συνοδεύονταν μαζί τους.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Αφού επιλέξαμε τις ιστορικές περιόδους της μουσικής που θέλαμε να ασχοληθούμε, αναθέσαμε σε κάθε άτομο της ομάδας μας από δύο περιόδους. Το κάθε μέλος έψαξε στο διαδίκτυο για πληροφορίες σχετικά με τις περιόδους που του ανατέθηκαν. Κατά την διάρκεια της έρευνας συναντήσαμε κάποιες δυσκολίες που καταφέραμε όμως να τις παρακάμψουμε. Χρειάστηκε να καταγράψουμε την εργασία μας με δικά μας λόγια αντί να την αντιγράψουμε κατευθείαν από το διαδίκτυο. Το τελικό αποτέλεσμα φαίνεται παρακάτω:

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Οι αρχαίοι Έλληνες έδιναν θεϊκή προέλευση στα πάντα όπως και στη Μουσική. Δημιούργησαν τις Μούσες που ήταν θεές του τραγουδιού, της ποίησης των τεχνών και επιστημών. Σύμφωνα τον Ησίοδο, κατοικούσαν στον Όλυμπο για να διασκεδάζουν στα συμπόσια τους θεούς. Αρχηγός τους ήταν ο Απόλλωνας που ήταν θεός της μουσικής και της ποίησης.

Εκτός από τη μυθολογία, η μουσική της Αρχαίας Ελλάδας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί αποτελεί το βασικό στοιχείο ενός πολιτισμού που επηρέασε άμεσα την αισθητική και τη φιλοσοφία των επακόλουθων εξελίξεων της μουσικής. Από την αρχαία ελληνική μουσική δε διασώθηκαν πολλά γραπτά μουσικά αποσπάσματα.

Ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης και άλλοι φιλόσοφοι εμβαθύνουν στην αισθητική και ψυχολογία της μουσικής και διαμορφώνουν τη θεωρία του ήθους. Η ηθική θεωρία διαπραγματεύεται την επίδραση της μουσικής στο συναισθηματικό και ψυχικό κόσμο του άνθρωπου.

Μυθική Εποχή (1500-1000 π.Χ.)

Όσα γνωρίζουμε για τη μουσική των μυθικών χρόνων δεν εξαντλούνται σε τεχνικές λεπτομέρειες, αλλά μέσα από τους θρύλους για τη ζωή μυθικών προσώπων. Τονίζουν την σημαντικότητα της μουσικής και την σύνδεσή της με τη θρησκεία, ενώ ταυτόχρονα μας πληροφορούν σχετικά με τα όργανα.

Ομηρική Εποχή (1000-700 π.Χ.)

Κατά την Ομηρική εποχή αναπτύχθηκε η επική ποίηση, δηλαδή η ποίηση με περιεχόμενο που αφορά ήρωες της εποχής, όπως τα έπη του Ομήρου. Οι αοιδοί που δημιουργήθηκαν από το παράδειγμα του Ομήρου, ήταν τραγουδιστές που έψαλαν τα έπη στα συμπόσια των ηγεμόνων με συνοδεία λύρας.

Τα ομηρικά έπη (Ιλιάδα και Οδύσσεια) αποτελούν ιστορικές πηγές που μας πληροφορούν για το μουσικό πολιτισμό του 9ου-8ου π.Χ. αιώνα. Επίσης οι πληροφορίες αυτές μας φανερώνουν την θέση της μουσικής στην κοινωνική ζωή.

Ο Όμηρος αναφέρει αοιδούς που απήγγειλαν με συνοδεία κιθάρας και φόρμιγγας. Πολλές φορές υπήρχε το στοιχείο του αυτοσχεδιασμού.

Κλασική Εποχή (550-450 π.Χ)

Κατά την διάρκεια της Κλασικής εποχής παρατηρείται η μεγαλύτερη ανάπτυξη που γνώρισε η μουσική αλλά και η τέχνη γενικότερα. Ανακαλύφθηκαν οι μαθηματικές σχέσεις που διέπουν τη μουσική, εφευρέθηκαν καινούργια μουσικά όργανα και έγινε η τελειοποίηση των υπάρχοντων οργάνων.

Ανακαλύφθηκε η μουσική γραφή από τον Τέρπανδρο. Γεννιέται η τραγωδία όπου η μουσική συνοδεύει το έργο και δημιουργείται ο Διθύραμβος. Ο χορός που συνόδευε τη Διονυσιακή λατρεία μετατράπηκε σε σύνολο ατόμων (Χορός) που εξυπηρετούσαν συγκεκριμένους σκοπούς στο έργο.

Περίοδος Παρακμής (450 π.Χ. και εξής)

Αναπάντεχα από τα μέσα του 5ου αιώνα, η μουσική στην Ελλάδα, αρχίζει μια καθοδική πορεία σε μια εποχή που οι εικαστικές τέχνες είναι στην ακμή τους.

Μέσα από τις διαμαρτυρίες του Πλάτωνα η παρακμή στη μουσική φαίνεται να έχει δύο περιπτώσεις, την κοινωνική και ηθική οπισθοδρόμηση και τις μουσικές καινοτομίες.

Το κοινό άρχισε να ενδιαφέρεται πιο πολύ για τα τραγούδια των χορικών παρά για το ηθικό και δραματικό περιεχόμενο της τραγωδίας. Την ίδια αυτή εποχή συντελείται μια σημαντική επανάσταση στη μουσική με εισαγωγή καινοτομιών.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Τα αρχαία ελληνικά όργανα ήταν έγχορδα, πνευστά και κρουστά. Τα βασικά έγχορδα ήταν η τετράχορδη ομηρική φόρμιγγα, η βάρβιτος, η επτάχορδη απολλώνια λύρα, η πολύχορδη άρπα, οι δύο βασικοί τύποι της κιθάρας που καθιερώθηκαν μέσα στον 6ο αιώνα και η πανδούρα.
Από τα πνευστά τα πιο σημαντικά ήταν το κέρας, ο διπλός αυλός, η σάλπιγγα και η ποιμενική επτακάλαμος σύριγξ.
Τέλος, τα σημαντικότερα κρουστά ήταν τα μεταλλικά κύμβαλα, το σείστρο, οι δύο τύποι κωδώνων (ο απλός και ο σύνθετος), το τύμπανο και η κρούπεζα. Τα κρόταλα ήταν από καλάμι, πηλό ή χαλκό και παίζονταν από γυναίκες που χόρευαν ή από τους Σατύρους του Διόνυσου.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Η Βυζαντινή Μουσική είναι η μουσική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, οι εκκλησιαστικοί ήχοι και γενικά το όλο σύστημα της βυζαντινής μουσικής που συνδέεται στενά με το αρχαίο ελληνικό μουσικό σύστημα. Οι αρχές της χρονολογούνται από ορισμένους μελετητές στον 4ο αιώνα μ.Χ.

Η βυζαντινή μουσική που διασώζεται είναι στο σύνολό της εκκλησιαστική, με εξαίρεση κάποιους αυτοκρατορικούς ύμνους, που και αυτοί όμως έχουν θρησκευτικά στοιχεία. Το βυζαντινό άσμα ήταν μονωδικό, σε ελεύθερο ρυθμό, και προσπάθησε συχνά να απεικονίσει μελωδικά την έννοια των λέξεων. Η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε ήταν η ελληνική. Ο βυζαντινός ύμνος, ήταν η μέγιστη έκφανση αυτού του μουσικού είδους.

Μέρος της βυζαντινής μουσικής, αν και χρονικά μεταγενέστερο μπορεί να θεωρηθεί το δημοτικό τραγούδι, αν και διαφέρει από την εκκλησιαστική μουσική στο ότι έχει σταθερό μέτρο, ώστε να εξυπηρετείται και ο χορευτικός σκοπός.

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Με τον όρο Μεσαιωνική μουσική αναφερόμαστε στη μουσική δημιουργία την εποχή του μεσαίωνα.

Πρώιμη μεσαιωνική μουσική (- 1150)

Μουσικά όργανα

Η περίοδος της Μονοφωνίας, συνοδεύεται από τον πόλεμο της Εκκλησίας ενάντια στα μουσικά όργανα τα οποία οι ιερείς θεωρούν απαράδεκτα για την υμνωδία, ενώ η απλή ανθρώπινη φωνή θεωρείται ως η πιο κατάλληλη. Τον 9ο αιώνα όμως, καταφέρνει να εισαχθεί το Εκκλησιαστικό όργανο στους ναούς.

Μέση περίοδος (1150 -1300)

Σχολή της Παναγίας των Παρισίων

Σ' αυτήν ανήκει η δημιουργία ενός συστήματος κανόνων επάνω στις υπάρχουσες μορφές πολυφωνίας. Κύριοι αντιπρόσωποι είναι ο Λεονέν οργανίστας στην Παναγία των Παρισίων.

Τροβαδούροι και Τρουβέροι

Οι τροβαδούροι ήταν ευγενείς και μορφωμένοι, κυρίως ιππότες, τραγουδιστές, λυρικοί ποιητές και μουσικοί, που έζησαν γύρω στον 11ο αιώνα. Τρουβέροι λέγονται οι αντίστοιχοι Γάλλοι μουσικοί που έζησαν όμως στη Βόρεια Γαλλία. Τα τραγούδια των τροβαδούρων ήταν κατά κύριο λόγο λυρικά, ενώ τα αντίστοιχα των τρουβέρων διακρίνονταν για τον επικό χαρακτήρα τους, αναφέροντας συχνά τις πολεμικές εκστρατείες της εποχής. Τόσο οι τροβαδούροι όσο και οι τρουβέροι αποτελούν απογόνους των αρχαίων ραψωδών ή των μεταγενέστερων τους βάρδων.

Ύστερη μεσαιωνική μουσική (1300-1500)

Γαλλοφλαμανδική Σχολή

Η κατάκτηση της Γαλλίας από τους Άγγλους επηρέασε την εξέλιξη της πολυφωνικής μουσικής. Οι Άγγλοι φέρνουν στο Παρίσι δικούς τους μουσικούς. Το κέντρο των μουσικών σπουδών είναι τώρα στις Μουσικές Εκκλησιαστικές Σχολές, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι στη Γαλλία, Αυστρία και Γερμανία.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΑΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Η Αναγεννησιακή μουσική αναφέρεται στην μουσική της εποχής της Αναγέννησης, δηλαδή περίπου από το 1400-1600. Την χαρακτηρίζει έντονος ανθρωπισμός, με φιλοσοφικές τάσεις και επιστρέφει στα αρχαία Ελληνικά γράμματα και στην ισχυρή επικέντρωση πάνω στην αρχαία μετρική της ποίησης.

Η μουσική ξεφεύγει από τα δεσμά της πολυπλοκότητας του περασμένου αιώνα και αποδεικνύεται πιο ελεύθερη, λιγότερο φορτωμένη και με ζωηρότερο κείμενο. Το πολυφωνικό Σανσόν βρίσκεται στην καλύτερη εποχή του και πολλαπλές μελωδίες από γνωστά Σανσόν λειτούργησαν ως βάσεις για τη δημιουργία έργων με χαρακτήρα θρησκευτικό.

Το πρώτο μισό του 15ου αι. την μουσική επηρέασαν οι αναταραχές μεταξύ Προτεσταντών και Καθολικών, οι οποίες οδήγησαν στη διάσπαση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ποικίλων θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Ιταλική Αναγέννηση

Η Ιταλία με όλες τις νέες κατακτήσεις της ανέδειξε μορφές έκφρασης όπως τη Φρόττολα, τη Βιλλανέλλα, τη Καντσονέττα και αργότερα το Μαδριγάλι. Η κοσμική μουσική χρησιμοποιούσε απλοϊκή πολυφωνία και ρυθμούς, με αποτέλεσμα να είναι πιο κατανοητό στο ευρές κοινό. Τα Μαδριγάλια του Φραντσέσκο Λαντίνι δύο αιώνες πριν τα σβήσει η μνήμη, το ύφος τους παρέμεινε στα πολυφωνικά τραγούδια για μικρά φωνητικά σύνολα, ύφος βασισμένο σε υπερβολικά ρομαντική ποίηση με περιεχόμενο ερωτικό. Τα Μαδριγάλια ήταν πολύ ευχάριστα στους τραγουδιστές και τα επικροτούσαν οι αριστοκράτες της εποχής.

Μουσικά όργανα και ορχήστρες

Καθώς η θρησκευτική χορωδιακή μουσική έφτανε στο αποκορύφωμά της γύρω στα 1550, άρχισαν τότε να πρωτοεμφανίζονται τα πρώτα σύνολα καθαρά οργανικής μουσικής. Τα μουσικά όργανα χρησιμοποιήθηκαν επιπλέον για να συνοδεύσουν χορούς, αυτοσχεδιάζοντας το μεγαλύτερο μέρος της μουσικής τους.

Το ορχηστικό Καντσόνε (=τραγούδι, στα Ιταλικά), ήταν διαφορετικό από την τραγουδιστή του μορφή και γραφόταν κυρίως για Χάλκινα Πνευστά. Είχε ένα ύφος «ελαφρύ», γρήγορο και ρυθμικό. Η ορχηστική μουσική παιζόταν από συγγενικά όργανα όπως έγχορδα, πνευστά και φλογέρες. Επιπροσθέτως με τη χρήση επαναλήψεων και συναισθηματικών αντιθέσεων, δημιουργούσαν ενδιαφέρουσες συνθέσεις για πληκτροφόρα όργανα όπως το Εκκλησιαστικό όργανο ή το Κλειδοκύμβαλο.

Οι Συνθέτες παρουσίασαν μεγαλύτερα έργα παίζοντας διαδεδομένες μελωδίες σε αρκετές παραλλαγές ή βάζοντας ένα ενιαίο έργο με σειρές από χορούς της εποχής. Ένα από τα αγαπημένα όργανα των οικογενειών ήταν το Αναγεννησιακό Λαούτο το οποίο ακουγόταν μόνο του ή με την συνοδεία τραγουδιού.

ΜΠΑΡΟΚ ΜΟΥΣΙΚΗ

Μουσική Μπαρόκ αναπτύχθηκε στην Ιταλία κατά τον 17ο αιώνα και εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη.
Έχει ρυθμό πολύπλοκο, γεμάτο εντυπωσιασμό, οργανωμένος και κωδικοποιημένος, χωρίς την κουραστική φόρτιση του 15ου αι. Η τέχνη του Μπαρόκ εντυπωσιάζει, συγκινεί και διεγείρει τη φαντασία.

Την εποχή αυτή πραγματοποιήθηκε η δημιουργία της όπερας με την συμμετοχή μιας ομάδας μουσικών που έφτιαξαν έναν όμιλο που λεγόταν "Φλωρεντιανή Καμεράτα" που είχε ως στόχο την αναβίωση της Αρχαίας Ελληνικής τραγωδίας και με πρώτο δημιουργό τον Τζάκοπο Πέρι (1561-1633) με τις πρώτες όπερες τη "Δάφνη" (1597) και την "Ευριδίκη" (1600).

Εμφανίζονται τα πρώτα στοιχεία που αποκάλυπταν τη μετάβαση από την πολυφωνία στην ομοφωνία. Για 150 χρόνια οι δύο αυτές τεχνικές συνυπήρχαν. Προς το τέλος της εποχής αυτής ο Γ. Σ. Μπαχ ήταν αυτός που κράτησε με πείσμα την πολυφωνία και μάλιστα έγραψε μερικά από τα ομορφότερα έργα που είχε δώσει και ο ίδιος αλλά και η τέχνη της μουσικής γενικότερα.

ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Η Κλασική μουσική αναφέρεται στην κλασική περίοδο της Δυτικής μουσικής που άρχισε το 1750 και τελείωσε μεταξύ του 1810 και 1830. Κατά την περίοδο αυτή ξεχώρισαν οι μορφές πολύ σημαντικών συνθετών, όπως του Ιωσήφ Χάυδν, του Μότσαρτ και του Μπετόβεν.

Ιστορία κλασικής περιόδου

Η πνευματική επανάσταση αποτέλεσε την βάση για την γέννηση του Διαφωτισμού. Ο Διαφωτισμός έτσι και ολόκληρη η καλλιτεχνική παραγωγή του 17ου και 18ου αιώνα αντικατοπτρίζει ένα θαυμασμό για τον κλασικό κόσμο και οι δημιουργοί μιμούνται τα κλασικά πρότυπα. Στα μέσα του 18ου αιώνα, έχει διαμορφωθεί ένα νέο ρεύμα στην αρχιτεκτονική, τη μουσική και γενικά στον κόσμο της τέχνης. Η ευκρίνεια και καθαρότητα είναι βασικά γνωρίσματα του νέου αυτού ύφους. Η απλότητα, η ευθύτητα και η συνοχή, αποτελούν βάση νέας αισθητικής, η οποία αξίωνε την κατάργηση περιττών διακοσμητικών στοιχείων επιζητώντας μια περισσότερη φυσική και άμεση έκφραση.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα

Η κλασική μουσική αποτελείται από ομοφωνική μουσική γραφή στην οποία κυριαρχεί μια βασική μελωδία ενώ τα υπόλοιπα κομμάτια υποστηρίζουν την μελωδία αυτή. Το κλασικό ύφος φέρνει μια μελωδική και αρμονική περιοδικότητα. Το μουσικό κείμενο χωρίζεται σε σύντομες περιόδους ενώ οι αρμονίες μεταβιβάζονται με πιο αργό ρυθμό. Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της κλασικής μουσικής είναι η εναλλαγή συναισθημάτων και διάθεσης.

Μουσικά όργανα

Τα βασικά όργανα της κλασικής περιόδου είναι το πιάνο που σταδιακά αντικαθιστά το προγενέστερο κλειδοκύμβαλο, το βαρύτονο, το κλαρινέτο, που βρίσκει θέση μέσα στην ορχήστρα και αποκτά αξιόλογο ρεπερτόριο και το φυσικό κόρνο.

Κλασική ορχήστρα

Στις ορχήστρες της κλασικής περιόδου διευρύνεται η χρήση των πνευστών μέσα στις ορχήστρες, κυρίως σε ότι αφορά τα όμποε και τα κόρνα, χωρίς να αποκλείεται όμως και η χρήση κλαρινέτων και χάλκινων γενικά πνευστών. Σπανιότερα, οι κλασικοί συνθέτες εμπλούτιζαν την ορχήστρα με όργανα όπως τα κύμβαλα, το τρίγωνο ή η γκραν κάσα. Συνολικά η κλασική ορχήστρα διακρίνεται από περισσότερα όργανα, είναι πιο ευέλικτη με εναλλαγές οργάνων. Ταυτόχρονα διαθέτει και δυνατότερο ήχο καθώς εμφανίζεται σε δημόσιες συναυλίες.

ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Ρομαντική πρωτοεμφανίστηκε στο τέλος του 18ου αιώνα στη Γερμανία και εξαπλώθηκε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Την χαρακτηρίζουν οι έντονες αναφορές σχετικά με την ελευθερία, την παιδεία του ανθρώπου, την σχέση του με τη φύση αλλά και τον συνάνθρωπο. Υπάρχει μία τάση απελευθέρωσης του συναισθηματικού κόσμου που δεν υπήρχε παλαιότερα και οι καλλιτέχνες εκφράζουν πόνο, αγάπη, χαρά χωρίς να αισθάνονται την ανάγκη να τα κρύψουν.

Η ρομαντική εποχή εκφράζει τις επιθυμίες και τα αισθήματα με καινούριες τεχνικές, όπως τις αλλοιωμένες συγχορδίες, τις συνεχείς αλλαγές τονικών κέντρων – κλιμάκων, την πληθωρικότητα στη μελωδική έκφραση και τις πλούσιες σε ηχοχρώματα ενορχηστρώσεις.

Οι παρτιτούρες δεν αφήνουν μεγάλο περιθώριο αυτοσχεδιασμού.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΛΑΣΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Σύγχρονη κλασική μουσική ονομάζεται η μουσική εξέλιξη της ύστερης Ρομαντικής εποχής του 20ου αιώνα που συνοδεύτηκε από έντονες αναζητήσεις και αμφισβητήσεις των συμβατικών ακουσμάτων των περασμένων αιώνων. Δεν μπορούμε να ορίσουμε την ημερομηνία μετάβασης από τη ρομαντική εποχή στη σύγχρονη. Τα στοιχεία συνυπήρχαν όπως συμβαίνει συνήθως για ένα χρονικό διάστημα μέχρι να γίνουν ξεκάθαρες οι τάσεις που θα κυριαρχήσουν, όπως την εισαγωγή εξωτικών κλιμάκων, την συχνή χρήση των διαφωνιών, τις μεγάλες αποστάσεις ανάμεσα στις γειτονικές νότες, την ιδιόρρυθμη χρήση των οργάνων, τις έντονες μεταβολές τις δυναμικής και την προσπάθεια κατάργησης κάθε έννοιας της τονικότητας.

Η Ατονικότητα, ο Δωδεκαφθογγισμός και Σειραϊσμός είναι τα ονόματα που προσδιορίζουν ένα τρόπο γραφής που απέχει πολύ από τον συνηθισμένο. Ταυτόχρονα, αναπτύσσονται τα ηλεκτρονικά μηχανήματα τα οποία διευρύνουν τους ορίζοντες των ανθρώπων. Μερικά από τα είδη μουσικής που αναπτύχθηκαν με χρήση ηλεκτρικών μηχανημάτων είναι η Συγκεκριμένη Μουσική, η Ηλεκτρονική Μουσική, η Μουσική του Τυχαίου κ.ά.